

dien Luther niet alleen aan Philip van Hessen, maar evengoed aan Hendrik VIII van Engeland gaf, om in bigamie uitkomst te zoeken voor een ongelukkig huwelijk, of voor de door hem aanbevolen Nutzlüge, toen het tweede huwelijk van Philip van Hessen bekend werd, om een publiek schandaal te voorkomen.⁸⁰⁾ Indien Rome's critiek zich alleen daarop richtte, stond ik voor een goed deel aan haar zijde.

En evenmin als bij Luther wensch ik bij Zwingli goed te pleiten, wat metterdaad afkeuring verdient. Zijn opvatting van de erfzonde als een „Prest”, een den mensch aangeboren krankheid⁸¹⁾, waarvoor deze niet verantwoordelijk zou zijn, is even gevaarlijk voor het schuldbesef als zijn aan het fatalisme grenzende beschouwing van de providentia Dei, die door zoo menig harde en stootende uitdrukking ergernis gaf.⁸²⁾ Ook zijn plaatsen van allerlei deugdzame heidenen in den hemel naast de weinige deugdzame voorouders van Frans I stemt weinig overeen met het virtutes philosophorum splendida vitia en kon den indruk geven, alsof de grens tusschen heidensche moraliteit en Christelijke zedelijkheid door hem werd uitgewischt.⁸³⁾

Zelfs bij Calvijn, al staat hij in zuiverheid van ethische opvatting, gelijk ook door Roomschen volmondig erkend wordt⁸⁴⁾, verre boven Luther en Zwingli, ontbreekt daarom de schaduwzijde niet. Het „par l' erreur de son siècle” op het monument expiatoire voor Servet moge ter verontschuldiging van Calvijn strekken, maar vrijpleiten doet het den brandstapel van Servet niet. Het beginsel, dat de Overheid geroepen is om desnoods met het zwaard de afgoderij en den valschen godsdienst uit te roeien, keuren wij, geestelijke zonen van Calvijn, onvoorwaardelijk af.

Maar al hebben de Reformatoren, waar ze voor de reuzentaak stonden, om op grond van Gods Woord een nieuwe levens- en wereldbeschouwing op te bouwen, hier en daar misgetast, omdat ze feilbare mensen waren, de beschuldiging van Rome, dat